

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/trj.2020.19.2968>

УДК 007: 304: 070

ТАЄМНИЦЯ КИРИЛИЧНОЇ АЗБУКИ

Олександра Сербенська

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: serbenska@yahoo.com
<https://orcid.org/0000-0002-8278-0703>*

*На відзначення Дня Слов'янської
писемності і культури
На пошану Першовчителів
слов'янства св. Кирила і Мефодія*

Акцентовано увагу на тайнописі кириличної азбуки, створеної на засадах акрофонічного принципу. Наголошено, що автор оригінально скомпонованої кирилиці ставив завдання: 1) дати слов'янам основу для створення своєї писемності і 2) утверджувати серед язичників християнське вчення. Матеріал статті дасть змогу журналістам урізноманітнювати і збагачувати програми, присвячені українській мові й писемності.

Ключові слова: кирилиця, акрофонічний сенс букв, першопросвітителів слов'ян Кирило і Мефодій, догмат триязичія.

Постава проблеми. Доба незалежності широко відчинила українцям двері до пізнання своєї історії, джерел самобутньої культури, доглибного вивчення мовних фактів, до ознайомлення з досягненнями світового українства; створено умови ступенево відходити від стереотипів імперщини та радянщини.

Українська освічена громадськість загалом обізнана з історією своєї писемності, створення якої пов'язано з іменами першопросвітителів слов'янства Солунських братів Костянтина Філософа (в чернецтві – Кирило) і його старшого брата Мефодія. Однак чимало фактів історії старослов'янської азбуки, названої на честь її творця кирилицею, ще й сьогодні маловідомі, а то й нерозгадані.

Загадкою став оригінальний підхід до назв букв і порядку їх розміщення. Букви названо словами, початком яких була відповідна літера: *а – азъ* (сучасне значення *я*), *б – бѣ҃кы* (*бути, буква*), *в – вѣ҃ди* (*знати, розуміти*), *д – добро* ... У науці такий принцип добору слів дістав назву *акрофонічного*. Можна припустити, що Кирило, який добре знав грецьку мову і літературу, запозичив цей принцип з грецької поезики й оригінально

застосував до свого витвору. Хоч дослідники стверджують, що такий спосіб полегшує запам'ятати азбуку, однак мотивація добору слів набагато складніша. Адже чому, приміром, буква Д автор не назвав поширеним у слов'янських мовах словами *дерево* чи *дуб*, а дав слово з абстрактним значенням *добро*; літері М дав імення-абстракт *мислите*; це стосується багатьох інших слів. Кирило-філософ виробив свою мотивацію: його цікавили назви, за допомогою яких можна закодувати засади людського співжиття, доброчесності, наголосити на мисленні, мовленні, акцентувати потребу знань, утверджувати філософію християнського вчення й поширювати його. Таке пояснення, зрозуміло, було татуйоване в колишній тоталітарній радянській державі, де домінував «войовничий атеїзм» і офіційно визнаним було гасло «релігія – опіум народу».

Усю азбуку пронизує принцип двоїстості. По-перше, структурно вона поділена на дві частини: *високу*, у якій подано слова з узагальненим значенням, абстракти, пов'язані з пізнанням істини, добра, які спонукають здобувати знання; є стимулом до самовдосконалення, вчать мудрості, любові і вдячності, застерігають від заздрощів, злоби, зловтіхи, ворожнечі. Вони доброзвучні, гарно накреслені. Слова-букви цієї частини мають ще й числове ймення, чимало з яких є символами християнства (*три, чотири, сім, десять, сорок*), але числові назви до кінця не розкодовані.

Друга половина азбуки названа *низькою*. Впадає у вічі, що більшість букв-слів не мають позитивного первеня, закладеного у словах першої частини; також не мають числового значення. Ці букви (їх 13!) своєю семантикою пов'язані з чимось низьким, підлим, злочинним, брехливим, шахрайським, відьомським, яке здорове суспільство осуджує ізневажає. Наприклад, буквами **крь**, **кры** називали злодіїв, гультяїв, п'яниць; **крь** дала основу для утвердження лексеми еретик, **ю** була знаком місця, де терплять нужду, нестатки, страждають, мучаться, де тяжкою є людська доля (ще й сьогодні вживають похідне – *юдоль*).

Спосіб розміщення слів в алфавіті теж глибоко продуманий; це логіко-лінгвістична цілість, своєрідний ребус: слова стають основою для творення фраз, дидактичного характеру, дають нащадкам настанови: *Добро є життям, Говорю і творю Добро, Знання – дар Божий* та ін.

У своїй місіонерській діяльності Кирилові і Мефодієві доводилось долати неабиякі перешкоди. Насамперед – це догмат триязиччя, згідно з яким Христове вчення можна було проповідувати лише трьома мовами – латинською, грецькою і єврейською (напис цими мовами був на хресті). Інші мови (серед них і слов'янські) по трактовані були як варварські. І великою перемогою Кирила була відправа в головному храмі богослужіння старослов'янською мовою.

Теоретичне підґрунтя. Основою для написання статті стали публікації українських та закордонних дослідників (здебільшого болгарських та російських), що безпосередньо чи посередньо стосуються теми. Довідкова література, зокрема енциклопедії, подає інформацію, що свідчить про розбіжність у трактуванні окремих моментів. Дискусійним, приміром, є питання про авторство кирилиці, не дістали належного трактування структура абетки, акрофонічний принцип її побудови. Праця з історичними словниками дала змогу розкрити концептуальне значення слів-букв абетки, простежити еволюцію

їхньої семантичної структури в українській словесності. Без застережень годі прийняти твердження, що писемність брати творили на основі рідного їм солунського діалекту. Беручи до уваги різні міркування з цього приводу, найближчим до істини вважаємо твердження видатного українського мовознавця ХХ ст. Юрія Шевельова про те, що найстаріша слов'янська система письма, якою перекладено церковні книги, великою мірою створена.

Корисну і багату інформацію про тогочасну державно-політичну ситуацію в грецькій та римській імперіях, де жили і творили Кирило і Мефодій, про взаємини між князівствами, життя представників різних соціальних верств подано в історичному романі-трилогії «Солунські брати» С. Караславова. Автор зосереджує увагу на психології своїх персонажів, штрихує над мотивацією їхніх вчинків.

Критично використана інформація дала змогу зробити узагальнення, дійти певних висновків.

Виклад основного матеріалу. Кожний грамотний слов'янин, як про це твердить книжник Чорноризець Храбр, на протигагу громадянам інших писемних народів, обізнаний з тим, хто і коли створив слов'янську азбуку, хто присвятив своє життя створенню старослов'янської писемності і перший зі своїм братом та учнями почав перекладати церковні книги з грецької мови на старослов'янську, чи, як її ще називали, болгаро-слов'янську. Сучасні дослідники збагатили твердження давнього книжника і подали цікаву інформацію про те, як саме Кирило і його брат Мефодій творили слов'янську писемність. Даючи надзвичайно високу оцінку праці Кирила над азбукою, вони обґрунтовано стверджують, що *це цілісний витвір, складний логіко-математичний і лінгвістичний організм*, наголошують, що він не творився довільним чи випадковим добром літер і їх відкиданням.

Костянтин (згодом, після прийняття чернецтва, Кирило) відомий як високоосвічена людина, вчився в Константинополі, освіту здобув при імператорському дворі в Магнаврі, викладав філософію, знав мови грецьку, латинську, єврейську, арабську, діалекти рідної болгарської. За перемогу в багатьох богословських диспутах з іконоборцями, мусульманами його прозвали Філософом. Відома їхня з братом Мефодієм проповідницька місія в Сирії, у Хазарському каганаті.

Інформація про життя і діяльність цих великих Просвітителів слов'янства зберігається в багатьох давніх документах; є спроба її художньої інтерпретації. Болгарський письменник Слав Христов Караславов в історичному романі-трилогії¹ художнім словом вирізьбив постаті першовчителів слов'ян – Костянтина-Кирила Філософа і його старшого брата Мефодія. Їхнє життя і діяльність змальовано на широкому тлі періоду Першого болгарського царства (IX ст.), складних взаємин між тогочасними князівствами-державами. Показано буття представників різних народностей, що входили до складу Візантійської імперії, маємо виразні штрихи до характеристик тогочасного Риму.

З глибин віків дійшли відомості про ті мотиви, які спонукали Солунських братів* Костянтина і Мефодія добровільно зректися привілеїв знатного і багатого роду, знайти

¹ Караславов, Слав Христов (1982), Солунські брати. Трилогія... 471 с.

* Від назви міста Солунь (суч. Фессалоніки).

пристанище за монастирськими мурами та працювати над реалізацією своєї мети – дати слов'янам, насамперед болгарам, писемність їхньою мовою. Болгари писали й до того, не маючи свого письма, – на камені, колонах; уже з прийняттям християнства відтворювали свою мову грецькими або латинськими буквами. Відомо, що й давні русичі писали подібно. Кирило Філософ – оратор, лінгвіст – вивчав літери писемних народів і оком мислителя та естета креслив, добирив, складав відповідно до задуманого словесні знаки, щоб дати своєму люду освіту його мовою.

Кирило бачив себе сіячем Божого слова, а свою мету в тому, щоб на великій слов'янській ниві сіяти зерна освіти і зробити слов'янські народи навіки безсмертними. Але не лише ця ідея живила свідомість Мислителя: вражає величезна, подиву гідна, визнана в християнському світі як рівноцінна апостольській діяльність Солунських братів, спрямована на поширення та утвердження засад християнської віри в середовищі язичників. Створена писемність, на тверде й непохитне переконання братів, мала не лише забезпечити переклад святих книг на мову, зрозумілу слов'янам, а й показати їй повновартісну спроможність стати нарівні з уже визнаними мовою церкви. До речі, у храмі св. Петра в Римі Кирилові таки вдалося відправити літургію старослов'янською мовою. Солунські брати також надзвичайно багато працювали з учнями, які продовжили благородну справу Першовчителів слов'янства.

На цьому шляху Авторіві довелося долати догмат трязиччя, згідно з яким християнське вчення дозволяли проповідувати лише трьома мовами – грецькою, латинською, давньоєврейською; приниження і зневага супроводжували місіонерську діяльність братів, їх звинувачували в ересі, бо для святої мети, мовляв, взяли «варварську» мову. А еретиків у ті часи безжалісно знищували.

Працю над старослов'янською азбукою, тим дивним текстом-посланням, де слова-букви були націлені на те, щоб краще сприймати й передавати Божу благодать, закінчено 863 року (називають й іншу дату – 855 р.).

У науковій та навчальній літературі довго побувала думка, що Кирило створив старослов'янську писемність на основі близького йому солунського діалекту. Однак й досі це лише одна з гіпотез. Адже діалектна лексика здебільшого тематично обмежена: це насамперед назви речей побуту, назви, пов'язані з діяльністю носіїв діалекту (землеробство, скотарство, ткацтво, гончарство тощо). Натомість чимало слів – назв літер, зокрема першої, як її ще називають, «високої» частини азбуки, – це абстрактні за своїм значенням слова, пов'язані з процесами пізнання, мислення, мовлення (**вѣди, глаголи, рьци, мыслитє, покон, слово**). Чи це випадковий добір слів? Адже літеру **Д** не назвали словом з конкретним значенням, приміром, *дерево*, а наділили її абстрактом **добро**, що для всіх часів і для всіх людей має лише позитивне значення; на позначення букв **П** і **Р** – дали слова з абстрактним значенням **покон, рьци** (сучасне *говори*). До речі, дієслова подано у формі наказового способу.

Вистачить уважно вникнути в семантичну структуру, приміром, слова **добро** (п'ята літера-слово в азбуці), збагнути значення інших слів-літер, щоб встановити певний зв'язок між ними і розгадати, хоч частково, зміст послання, адресованого нащадкам: *відаю добро, добром є життя, тільки добро творить життя, знання є добром, пізнаю добро*. Це слова, що утверджують чесноти, без яких людство гине.

Добро як складне поняття в житті українців то відсувалось на узбіччя, то утверджувалось у ментальності. Слово стало ознакою ввічливості, зичливості у вітаннях, побажаннях: *добрідень, добрівечір, добраніч, на все добре*, у Шевченка – «*нехай вам добро сниться*»; увійшло як компонент складних слів, що увиразнює, підсилює ознаку: *добродій, добробут, добросердя, доброзичливий, добропорядний, добропристойний, добросовісний, доброчесний, доброякісний*; є основою для творення неологізмів, напр. у Шевченка

*Добросердим – малим,
Тихолюбцям – святим,
Творче неба й землі!
Долгоденствіє їм
На сім світі; на тім...
Рай небесний пошли.*

Уточнення потребує й твердження про те, що для назв літер дібрано *слова* для того, щоб легше було запам'ятати саму азбуку. Думка, не позбавлена логіки. Але до цього варто додати ще й інше пояснення: слова першої частини азбуки, як зауважують сучасні дослідники, дають основу для творення «послання нащадкам», закріплюють християнську філософію буття.

Як наголошує видатний український мовознавець ХХ ст. Ю. Шевельов, Кирило – автор найстарішої слов'янської системи письма, здатної забезпечити переклад церковних книг. Науковець вважає її своєрідним компромісом між здавна зною Кирилові македонською говіркою й мовою слов'ян Моравії; відома п.н. староцерковнослов'янська мова². Вона здатна забезпечити повноцінне функціонування високого релігійного дискурсу. Згодом, із прийняттям і поширенням християнства, ця мова стала першою літературною мовою княжої Русі, мовою її інтелектуального дискурсу.

Українці з вдячністю згадують св. Кирила і Мефодія, достойно оцінюють їхню діяльність для нашої культури. Їхніми іменами названо храми в Україні, вулиці, навчальні заклади. Іменами Кирила і Мефодія названа політична організація в Києві – «Кирило-Мефодіївське товариство». На державному рівні встановлено День старослов'янської писемності і культури, тісно пов'язаний з іменами цих великих першовчителів слов'янства. Небайдужим, вдумливим читачам варто доглибно вникнути в семантику слів-букв, які подаємо далі, пізнати сенс акрофонічних назв букв і прилучитися до розгадування тайнопису.

Коротко про значення слів-букв старослов'янської азбуки³

азъ – це «Я», інколи вживалося у значенні «один». Але слово мало значення не

² Шевельов, Ю. (1994), «Кирилиця»... с. 1030–1031.

³ Джерело: uamodna.com

Див. також: Берштейн, С. Б. (1984), Константин-Философ и Мефодий, Москва.; Зиновьев, А. (1998), Тайнопись кириллицы, Москва.; Кирило-Методиевская Энциклопедия (1985), Т.1, София.; Німчук, В. В. (2000), Кирилиця. Українська мова. Енциклопедія, Київ. Титаренко, К. (1995), Тайна славянской азбуки, Москва.

лише займенника; з назвою цієї букви пов'язаний вислів *«розпочинати з азів»*, тобто починати якусь справу, початок чогось. Давні слов'яни початком абетки позначали філософський сенс буття; адже без початку немає кінця, без темряви годі відчутти світло, без добра – зло. Головний акцент ставлять на двоїстості будови світу. Доречно наголошують, що сама структура азбуки також зберігає двоїстий принцип: її поділяють на дві частини – вищу й нижчу, позитивну й негативну. Назва **азъ** має також числове значення – один. Нагадаємо, що давні народи всі числа ділили на парні й непарні. Якраз непарні визнані як представники доброго й світлого; натомість парні – тьми й зла.

воукы – означає «бути», пов'язане з майбутнім, яке може бути дуже різним, але його не оминати, воно неминуче. Ще одне значення – *буква, письмо*. Кирило не дав цій назві числового значення, мабуть, зважаючи на двоїстість майбутнього.

вѣди – ця буква-слово має кілька значень: *відати, знати, знання, володіти*. Знання Кирило трактував як велике надбання, а здатність здобувати знання вважав великим Божим дарунком людині. Уже з цих перших трьох слів складається фраза *Я буду знати!*, *Я знаю букви*. Носій числового значення 2 – *два*, що у слов'ян означало єднання неба і землі, двоїстість людської натури, добро і зло. Давні слов'яни приписували двійці низку негативних ознак. Приміром, щось погане віщувало народження двійнят, не годилося вдвох колисати дитя, двом утиратися одним рушником і под. Але двійці приписували й магічну силу, використовували в ритуалах вигнання нечистої сили.

глаголи – слово, яке завжди мало лише позитивне значення. Його синоніми: *говорити, розмова, мовлення*. Слово передбачало виконання будь-якої дії; розумна бесіда, казали наші предки, дає нам слова, добрі думки, спонукає до корисних дій. Числове значення 3 – *трийка*, яку давні слов'яни вважали божественним числом, символом духовності, єднання душі зі Святою Трійцею.

добро – буква-слово, яка символізує *чистоту, добротність, добропорядність*; значення слова передбачає таку чесноту, як додержання християнських заповідей, любов і пошану до Отця Небесного; у реальному житті людина має бути добродійною, добросердою, високоморальною. Позначається цифрою *чотири*, символізує чотири стихії, чотири сторони світу, чотири кінці священного хреста; загалом – *стійкість і непорушність*.

ксть – одне із багатозначних слів старослов'янської азбуки; означає: *є, присутній, єство, сутність, природа*. Символізує здатність відчувати, сприймати світ п'ятьма органами (зір, слух, нюх, дотик, смак). Числова загадка – *п'ятірка*, що є релігійним потенціалом, пов'язаним із *благодаттю, милістю*. Хоч у слов'янській нумерології п'ятірка має як позитивне, так і негативне значення (божественна тріада і «сатанинська» двійка).

живѣте – сенс слова і сьогодні зрозумілий: це все, що *живе, живий, життя*, а також творення нового життя. Кирило трактував життя як коштовний дар, який має бути спрямований на пізнання добра. Пов'язуючи сенс цієї букви зі значенням попередніх, творимо фразу, яку автор азбуки адресував потомкам: *Я буду знати й говорити, що добро властиве всьому живому...* . Буква **живѣте** не має числового значення, і це ще одна загадка, яку залишив великий учений, філософ, лінгвіст, оратор Кирило.

з'єло – буква позначає поєднання двох звуків [д] і [з]– [дз]. Символізує міць, силу. Означає *дуже, надзвичайно*. Цю літеру символізує число 6, яке вказує на любов між чоловіком і жінкою, трактує як єднання двох тріад. Однак шістка у слов'ян асоціювалася також з діями диявола, з чимось небезпечним, злим.

земл – буква-слово вживалося у значенні «земля», «країна», іноді – як «народ», це світ, заселений людьми, певна спільнота. Кирило широко трактує слово **земл**. Це й людина як член сім'ї, сім'я як частина громади, а громади об'єднуються в народ, який живе на своїй території. І ці території становлять одну велику країну, у якій – єдиний Бог. Якраз у слові **земл** закладене поняття, яке в широкому сенсі позначає малу чи велику спільноту. Слово надзвичайно складне своєю семантикою; його вживали навіть у значенні «тіло людини»; адже людина органічно пов'язана з нею; земля дарує їй свою життєдіяльну силу. Лише, як свідчить переказ античного світу, відірвавши Антея від землі, Геракл здобув перемогу. Для українців **земл** свята, вона *всеплодющая мати* (Іван Франко), яка своїми щедротами обдаровує людину. Землею присягалися, нею свідчили, покликалися на неї. І найсильнішим прокляттям став народний вислів *щоб тебе свята земля не прийняла*, що, очевидно, є відгомном переказів про покарання великих грішників.

Цій букві приписано число 7 – *сім*, яке для слов'ян мало значення духовної досконалості, характеризувало повноту позитивних якостей. Дуже багато реалій людського буття пов'язано з цим числом (сім днів тижня, сім нот у нотній азбуці, сім головних гріхів, сім кольорів веселки та ін.). Сім вважають числом духовної довершеності, пов'язаної з Божою милістю. У самого Кирила це число позначене Божим провидінням.

нже – значення слова-букви можна передати словами «*якщо*», «*коли*». Пов'язане із числом 10 – *десять* (десять заповідей Божих; десять поколінь, як вважали, становить повний цикл сім'ї або нації). Число позначає Божественну досконалість. Десятка має глибоке релігійно-філософське значення. У Господній молитві «Отче наш» визначено десять важливих положень, які становлять фундамент людського буття, життя в Бозі, добропорядності, чесності, справедливості.

како – сучасною мовою означає «*як*», «*подібно*». Характеризує цю літеру число 20 – *двадцять*. Вважають, що цим словом Кирило прагнув показати подібність людини до Бога.

люднк – слово-буква має широке значення: називає збірне поняття, людей різного стану, статі, роду діяльності; слово стало основою для творення багатьох стійких висловів – *рід людський, будуть з нього люди, вийти в люди*. У давнину це означало вийти в неділю на майдан, щоб на інших глянути і себе показати. Ця літера називає число 30 – *тридцять*.

Зауважу: структура азбуки свідчить про глибоке розуміння Кирилом-філософом людської природи, її двоїстої сутності. Чесноти він сприймав як найважливіші риси людини. Це підтверджує друга частина азбуки, т. зв. «низька», слова-букви якої позначають той великий негатив, що може заповонити злу, підступну, брехливу, лицемірну людську душу. Варто цю тему виокремити, приміром, у Шевченкових творах, щоб

збагнути не лише нікчемність, а й згубність зла для людського життя: *Кругом мене, де не гляну, Не люди, а змії...*

МЫСЛИТЕ – одна з тих назв, яка дає імпульс до активізації інтелектуальної діяльності. Її синоніми *думати, міркувати, мізкувати, з'ясовувати, вважати, припускати, планувати...* Вона ніби закликає збагнути істину, добро, запрошує до спілкування з Богом. Це ще одне Божественне число; розуміли його не як *просто роздумувати*, а як настанову на духовне спілкування з Богом. Цій букві відповідає число 40 – *сорок*, яке слов'яни сприймали як ще одне божественне число: ним позначали час, що його проходить людська душа від спокуси до покарання. Звідси й традиція на 40 день після смерті поминати молитвами покійника.

НАШЬ – у цю букву-слово, вважають, Кирило вклав значення *наш* і *брат*, тобто слово вказує на спорідненість; також називає того, хто близький за духом, належить до нашого роду. Це *свій, рідний, близький*. Отже, слово позначало поділ на касти *свої* й *чужі*. Слово-буква має своє числове значення 50 – *п'ятдесят*.

ОНЪ – буква-слово позначає особовий займенник. Але має й ширше значення: це будь-яка особа чи особистість. Числове значення цієї букви – 70 (*сімдесят*).

ПОКОН – назва літери пов'язана з поняттям *тиша, спокій*; ширше значення слова – це особливий духовний спокій або *духовна гармонія*. Отже, маючи в душі благодать, чисті помисли, виконуючи заповіді, людина здатна чинити добро, живе в гармонії з собою і світом. Числове значення – 80 (*вісімдесят*).

РЬЦН – сьогодні це буква **Р**. Значення назви цієї літери пов'язано із словами *говорити, сказати, мовити, висловитись, проповідувати, ректи* та іншими, близькими своїм значенням. І сучасникам зрозуміле завдяки Шевченковому перекладу фрагмента із «*Слова о полку Ігоревім*»: «*Сумує, плаче Ярославна. – Полечу, рече, зозулею, Понад Дунаєм полечу*». Числове значення – 100 (*сто*).

СЛОВО – одне із найпоширеніших слів на позначення понять, пов'язаних з *розмовою, бесідою, висловлюванням, фразою, проповіддю*. Ця лексема входить у багате синонімічне гніздо: *проповідь, мовлення, думка, рішення, відповідь, обіцянка, термін, діалектизм, суржикізм, сленгізм, лексична одиниця* тощо; чимало слів, передусім прикметники, дієприкметники, поєднуються з ним диференціюючи його ознаки. **СЛОВО** *крилате, мудре, вагоме, гостре, грубе, ганебне, дошкульне, лихе, пихате, добірне, поважне, пророче, молитовне, святе, тихе, лагідне, доступне, улесливе, загальноживане, книжне, мовлене* та багато ін. Уживалося, як і сьогодні, у наукових трактатах, у релігійних проповідях. Числове значення – 200 (*двісті*).

ТВРЬДО – буква-слово, яке старослов'янська вживала у значенні сучасної літери **Т**. Значення слова збереглося і до сьогодні: *твердий, міцний, істинний*. Фраза *Будь у слові твердий* і нині поширена. Вислів останніх трьох слів зрозумілий й нашому сучасникові: *Будь твердий у своєму слові, Хай слово буде істинним*. Поширений й сьогодні вислів *твердо стою на своєму* свідчить про людину розумну, здатну правильно оцінити свої думки й вчинки. Числове значення 300 (*триста*).

ОУКЪ – буква старослов'янської азбуки, яка трансформувалася у букву **У**. У старослов'янській мові це слово мало значення «*закон*». Дослідники стверджують,

що найчастіше воно вживалося на позначення державних указів, законів; у релігійному контексті вживалося рідко.

Закінчує першу частину кириличної азбуки літера **фрътъ**, яка вживалася у значенні «слава», «вершина», «верх». Буква логічно, умовно кажучи, закінчує першу частину азбуки. А щодо *слави*, то вона стосується не окремої людини; славу воздають вічності, яку люди мають збагнути і над нею роздумувати. Числове значення 500 (*п'ятсот*).

Вдумливий читач зверне увагу на те, що слова-букви не випадково дібрані. Вони позначають процес мислення, говоріння, пов'язані із здобуттям знань; це своєрідні поклики осягати освіту, шанувати слово, розвивати думку, знаходити дорогу до істини у помислах і діях.

Дослідники акцентують увагу на ще одній особливості слів-літер першої частини азбуки: графічно вони прості, гарно накреслені, зручні для письма, передусім для скоропису. Кожна освічена людина, знаючи семантику слів-букв, має змогу відчитувати мудрий тайнопис, який Кирило залишив нащадкам. Над азбукою св. Кирило, як уже мовлено, трудився довго, добираючи слова, ставлячи їх у своїй логічно скомпонованій шахівниці на таке місце, щоб вони згідно з правилами мислення пов'язувалися між собою, прославляючи Бога, мудрість, знання, викликали бажання осягнути Істину, творити Добро. Тільки велике серце і світлий розум Автора, високоосвіченої людини, яка знала багато мов, могла в результаті тривалої і спрямованої на користь слов'янських народів праці витворити таку гармонійну цілість, що не перестає і сьогодні дивувати; відкрила слов'янству шлях до нової віри, освітлений Божою благодаттю.

Сучасники справедливо наголошують на величезній заслугі князя Володимира, який ввів Русь у коло християнських держав. «Багато наслідків цього кроку, – твердить історик С. Плохій⁴, – сьогодні є настільки ж важливими, як і на рубежі другого тисячоліття».

Це щодо першої частини азбуки. Другу, на протипагу першій, названо, як про це вже сказано, *нижчою*; у ній подано слова-букви, які своєю семантикою вказують на те нікчемне, нище, злочинне, мерзенне, негідне, підле, ганебне, зле, що може бути в людині, бо, як стверджують філософи, а з ними Кирило, добро не існує без зла. До речі, таких назв-літер 13!

Другу частину азбуки починає літера-буква **ша**. Справжнє її значення – *шельма*, *шахрай*, *брехун*, *біснуватий*, *розгнуданий*, *каналія*. Словом *шабала* називали брехливу людину, а словом *шаверень* – особливо огидну, неприємну.

Літера **штга** асоціюється зі словом *нещадний*, тобто, який *не знає пощади*, *безжалісний*, *немилосердний*, *жорстокий*. Щоправда, у сучасній українській мові не збереглося багато слів на **штга** з негативним значенням. Навпаки, маємо *щастя*, *щирий*, *щобіт*, *щедрий*, *щедрівка*.

кръ – у давнину *єрами* називали *зłodіїв*, *шарлатанів*. Сьогодні – це літера **Ъ** російському алфавіті.

⁴ Плохій, С. (2016), *Брама Євровпи. Історія України від скіфських воєн до незалежності*, Клуб сімейного дозвілля, Харків, с. 66.

крь – ця буква також збереглася в російському алфавіті як **Ь**. Єригами в давнину називали п'яниць, гуляк.

кръ – у сучасній азбуці – це **Ь** (м'який знак). У давнину ця буква асоціювалася зі словом *ересь, еретик, ворог, вигнанець*. Таку людину навіть називали *єриком*. Вважають, що це слово з усіх слов'янських слів, якими зневажали людину, найстрашніше. Єретиків спалювали чи жорстоко знищували.

тъ – буква, до якої може бути синонімом *прийняти*. Її часто використовували в значенні «мати», іноді вживали в контексті «спіймати» або «взяти», коли йшлося про легко доступні речі.

ю [҃] – буква *скорботи, смутку, туги*. Слов'яни *юдоллю* називали гірку долю (до речі, сучасники і сьогодні вживають це слово на позначення місця, де терплять нестатки, страждають, мучаться). Звідси пішло і слово *юридивий*, яке не завжди мало негативне значення – *божесвільний*. У давнину цим словом називали також мандрівних ченців, яких часто зневажали.

[и] – буква, яка не має назви, але є носієм кількох понять: *нещаслива людина, вигнанець, ізгой, людина, що випала із соціального середовища*. У давнину існувало таке поняття, як *князь-ізгой*.

[и] к – буква, яка також не мала назви, але з нею пов'язані неприємні асоціації, страждання і муки людини *знехтуваної, зайвої, погорджуваної*; а людина, вважали, яка не виконувала Божих заповідей, приречена на вічні муки.

Юсь малий і **Юсь** великий. **Юсь** малий своєю формою нагадує зв'язані руки. Асоціюється з *кайданами, карою*. **Юсь** великий символізував *тюрму*, а навіть *шибеницю*.

Дослідники вбачають у літерах другої частини азбуки текст: *нікчемам, брехунам, злодіям, шахраям, п'яницям та єретикам суджена гірка доля – будуть ізгоями в кайдани заковані, в тюрми кинуті і страчені*. Костянтин Філософ застерігав слов'ян, що всі грішники будуть покарані.

Дослідники звернули увагу й на звуковий образ літер другої частини азбуки. В артикуляційному плані – вони важкі, звуки [х], [ш], [ч], [ц] асоціюються з чимось темним, важким; немає тієї легкої і приємної мелодики, що властива словам першої частини – вищій.

Ще кілька літер Кирило взяв з грецького алфавіту – **Х** – *хѣръ*, **W** – *отъ*, **ци** і **ѣръвь**, мабуть, не випадково. Перші дві літери взято в коло, їх ніби відокремлено; їм приписують подвійне значення: правий бік літер є відображенням їхньої лівої частини. **Х** – у грецькому розумінні позначає Всесвіт, числове значення 600 – *шістсот* відповідає слову *Космос*. Очевидно, йдеться про єдність людини й Бога. Літера **W** має числове значення 800 – *вісімсот* і означає слово *віра*.

Буква **ци** і **ѣръвь** мають подвійне значення у старослов'янській азбуці. Позитивне значення першої реалізується у словах *церква, царство, цар, цісар*, а також пов'язане з назвами *царство земне* і *царство небесне*. Негативне значення, яке фіксує словник С. І. Ожегова, збереглося в російській мові: *цькати* – кричати, погрожуючи.

Буква **ѣръвь** також має подвійне значення. Позитивні: *чоло, чоловік, чаша, чадо*; негатив зосереджено в самому слові *черв* (черв'як).

Сукупність слів і фраз творить кириличну азбуку

азъ боуки вѣди глаголи добро ксть живѣте зѣло зема
иже и како людиє мыслите нашъ онъ покон рыци слово
тврѣдо оукъ фрътѣ хѣръ отѣ ци үрьвь ша шта крь кры крь
тѣ ю к юсѣ малыи юсѣ большии кси пси ѿнта ижица

Є спроби відтворити текст азбуки українською і російською мовами. Подаю деякі варіанти.

*Я знаю літери.
Писемність – це надбання.
Трудіться, заповзято, земляни!
Як годиться розумним людям.
Осягайте світобудову.
Несіть слово твердо і переконливо.
Знання – дар Божий.
Будьте сміливі, пізнавайте...
Щоб Суцього світла зрозуміти!*

*Я Бога пізнаю.
Говорю і роблю Добро.
Добро є Життям.*

*Живіть Землею, вона кормить нас.
І як ми, Люди, мислимо, таким постає і Наш світ.*

Зберігаючи значення слова, що є назвою літери, читачі азбуки ускладнюють вислови. Деякі з них:

- Знання – дар Божий, воно благословенне Всевишнім.
- Основа всього – знання Бога і предків своїх.
- З мене починається мій світ.
- Добром є Життя, Життя – це великий дар.
- Слово – добром є; Слово – багатство, набутий скарб.

Отже, кирилиця – не просто азбука. Вона відкриває народові, що прийняв її, глибокий філософський сенс буття на землі, веде на шлях удосконалення людства і людського «Я», утверджує нову віру.

Система кодів, тих своєрідних слів-символів, концептів, що їх заклав Кирило у свій оригінальний витвір, у добу войовничого атеїзму, де офіційно було визнано, що «релігія – опіум народу», не могла бути об'єктом будь-якого аналізу; з нею не завжди були ознайомлені навіть лінгвісти. Приміром, у книжці «Цікаве мовознавство» автор

Кирило Булаховський⁵ серед інших цікавих фактів дає докладні відомості про окремі літери цієї давньої нашої азбуки. Але про мотивацію назв, тим паче про декодування символів, що позначають літери, про сенс слів-концептів жодної інформації немає.

Як уже сказано, Кирило закінчив працю над азбукою 863 року, але болгарська мова, на яку в майстерні святого писання перекладено багато богословських книг, стала визнана як державна дещо пізніше. Автор книги «Солунські брати» вкладає в уста великого князя усіх болгар Симеона Першого слова історичного указу:

«Наказую віднині всюди в моєму царстві писати азбукою, створеною Божими посланцями й святими представниками слов'ян Костянтином– Кирилом, названим Філософом за його великі знання, і його братом Мефодієм.

Мовою мого народу, якою проповідуватимуть слово Боже, в моїй державі затверджую солодкозвучну мову болгар-слов'ян».

Цей указ був проголошений влітку вісімсот дев'яносто третього року, року великого безсмертя Кирила і Мефодія, року їхнього великого воскресіння.

Висновок. Кирилична азбука – це тайнопис, якому властивий глибокий релігійно-філософський зміст. Сьогодні вона визнана як складний, оригінальний, логічно-математичний і лінгвістичний організм, що став могутнім імпульсом до розвитку писемності багатьох народів.

Авторитетні дослідники української мови, української культури (Ю. Шевельов, С. Плохій та ін.) стверджують, що створена абетка і перша слов'янська літературна мова мали вирішальне значення для розвитку українського письма, книжної мови і літератури. Ця мова наприкінці X ст. стала також мовою інтелектуального дискурсу княжої Русі.

Українська писемність пройшла понад тисячолітню історію еволюційного розвитку, зазнаючи змін, однак непохитно зберігає свої прадавні корені і назву – кириличне письмо.

Список літератури

1. Берштейн, С. Б. (1984), *Константин-Философ и Мефодий*, Москва.
2. Булаховський, К. А. (2019), *Цікаве мовознавство*, Апріорі, Львів.
3. Зиновьев, А. (1998), *Тайнопись кириллицы*, Москва.
4. Караславов, Слав Христов (1982), *Солунські брати. Трилогія*, перекл. з болг. О. Кетков та Л. Копиленко, Рад. Письменник, Київ, 471 с.
5. *Кирило-Методиевска Енциклопедия* (1985), Т.1, София.
6. Німчук, В. В. (2000), *Кирилиця. Українська мова. Енциклопедія*, Київ.
7. Плохій, С. (2016), *Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності*, Клуб сімейного дозвілля, Харків, 495 с.
8. Титаренко, К. (1995), *Тайна словянской азбуки*, Москва.
9. Шевельов, Ю. (1994), «Кирилиця», *Енциклопедія українознавства в 11-ти т.*, Т. 3., Львів.

⁵ Булаховський, К. А. (2019), *Цікаве мовознавство*, Апріорі, Львів, с. 142–143.

References

1. Bershtein, S. B. (1984), *Konstantin-Filosof i Mefodij*, Moskva.
2. Bulakhovskiy, K. A. (2019), *Tsikave movoznavstvo*, Apriori, Lviv.
3. Zinovev, A. (1998), *Tainopis kirillitsy*, Moskva.
4. Karaslavov, Slav Khrystov (1982), *Solunski braty. Trylohiia*, perekl. z bolh. O. Ketkov ta L. Kopylenko, Rad. Pysmennyk, Kyiv, 471 s.
5. *Kirilo-Methodievska Entsiklopediia* (1985), T.1, Sofiia.
6. Nimchuk, V. V. (2000), *Kyrylytsia. Ukrainska mova. Entsiklopediia*, Kyiv.
7. Plokhii, S. (2016), *Brama Yevropy. Istoriiia Ukrainy vid skifs'kykh voien do nezalezhnosti*, Klub simeinoho dozvillia, Kharkiv, 495 s.
8. Titarenko, K. (1995), *Taina slovianskoi azbuki*, Moskva.
9. Shevelov, Yu. (1994), «Kyrylytsia», *Entsyklopediia ukraïnoznavstva v 11-ty t.*, T. 3., Lviv.

Стаття надійшла до редколегії 05.10.2019

Прийнята до друку 11.10.2019

MYSTERY OF THE CYRILLIC ALPHABET

Oleksandra Serbens'ka

*Ivan Franko National University of Lviv,
Generala Chuprynky Str., 49, 79000, Lviv, Ukraine,
e-mail: serbenska@yahoo.com*

The article describes little-known facts from the history of the ancient Slavic alphabet, named after its creator, Cyrillic (the name Cyril was changed in monastery, at birth was given the name Constantine), and the creation of ancient Slavic script based on it, understandable by all Slavs. The sacrificial, selfless dedication of Cyril and his elder brother Methodius (also called the Thessaloniki brothers), as well as their talented students, was directed to translate theological books from Greek into the created language – Old Slavic, which in the late of X century became the language of intellectual discourse in Rus.

The mystery was the original approach to the names of the letters and the order of their placement. The letters were called words, the beginning of which was the corresponding letter: азъ – *az* (modern meaning – I), б – *букы* (be, letter), в – *вѣди* (to know, to understand), д – *добро* (good)... Although researchers say this approach makes it easier to remember the alphabet, the motivation behind choosing words is much more complicated. Why, for example, Cyril did not name the letter *д* in the Old Slavic with the word *дерево* (tree) or *дуб* (oak), but gave an abstract meaning *добро* (good), and for the letter *м* give the name *мысли* (to think), rather than call it common among the Slavs the word *мед* (honey)? Cyril–philosopher chose another motivation: he was interested in the names by which can encode the principles of human existence, affirm the philosophy of Christian doctrine and disseminate it. Such an explanation, of course, was under taboo in a former Soviet state dominated by «warlike atheism» and the slogan «religion – the opium for the people» was officially recognized.

Attention is drawn to the principle of duality that permeates the entire alphabet. First, it is structurally divided into two parts: *the high*, which presents the words with generalized meaning, the abstracts associated with the cognition of the truth, the good, which induce obtain knowledge; they are an incentive for self-improvement, they teach wisdom, love and gratitude, they warn us against envy, malice, wickedness, enmity. They are good-natured, well-drawn. Their placement is not accidental: they connect with each other, creating

ready-made phrases: *Я знаю книгу* (*I know the book*); *Добро – це життя* (*Good is life*); *Говори і твори Добро* (*Say and Do Good*). For the letters of this part of Cyril also gave the numerical name, many of which are symbols of Christianity (*three, four, ten, forty*), but the numerical names are not completely decoded.

The second half of the alphabet is called *the low*. It is obvious that most of the letter-words do not have the positive origin contained in the words of the first part; also have no numeric value. These letters (13 of them!) in their semantics are associated with something low, sneaky, criminal, false, fraudulent, witch-like, which a healthy society condemns and despises. For example, the letters **ѣръ** (*yer*), **ѣры** (*yery*) were called thieves, sloths, drunks; the letter **ѣрь** (*yer'*) gave the basis for the assertion of the word *еретик* (*heretic*), **ю** (*ju*) was a sign of the place of suffer, the disadvantages, where the humans fate is heavy.

The Cyrillic alphabet is a cryptography written with a deep religious and philosophical meaning. Cyril – a highly educated man (educated at the imperial court in Constantinople, taught philosophy, knew the languages of Greek, Latin, Arabic, dialects of the native Bulgarian), nicknamed the Philosopher for brilliant victories in all possible debates on Christian doctrine; he created the alphabet (long work on it he finished in 863), recognized as a complex, original, logical-mathematical and linguistic organism, which became a powerful impetus for the development of writing of many nations.

Key words: Thessaloniki brothers Cyril and Methodius, Cyrillic-alphabet- cryptography, basic principles of creation of the Cyrillic alphabet, the dogma of threeingualism.